

Наталія Шульська
(Луцьк)

НАЗВИ ПРЕДМЕТІВ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ТВІРНІ ОСНОВИ ПОЛІСЬКИХ ПРІЗВИСЬК

У мовленні сільських жителів для іменування особи рідко використовують офіційні назви (прізвища та імена), найчастіше ідентифікують осіб за допомогою прізвиськ (вуличних назв, «минюх», «применюх»). Прізвисько – це неофіційне найменування особи чи кількох осіб, яке дає інша людина, щоб підкреслити особливу домінуючу рису, яка відрізняє іменованого від інших, ідентифікує, конкретизує його. Прізвиська – це обов'язково конотативні одиниці, тобто містять у собі емоційний компонент – негативний (найчастіше) чи позитивний (рідше).

У народно-побутовому антропоніміконі, окрім *індивідуальних* вуличних назв, функціонують такі різновиди прізвиськ:

– *сімейно-родинні*, які об'єднують навколо себе по 8–10 сімей (напр., **Бугайі** – «всі в родині високі та кремезні» – с. Берестяни Квр В, **Канарі** – «всі в родині були музикантами» – с. Озеро Квр В);

– *внутрішньосімейні*, що існують у межах однієї сім'ї і далі не поширюються (напр., у с. Амбуків В-В В дівчину Ірину в сім'ї батько прозиває **Йіс'о**, дід – **Кумас'а**, баба – **Ц'єнта**, брат – **Масл'ук**. За межі сім'ї ці неофіційні іменування не виходять, нікому в селі вони не відомі);

– *групові*, коли одним прізвиськом прозивають цілу групу людей (напр., у с. Човниця Квр В побутує таке групове прізвисько: **Інкуба́торс'к'і Курча́та** – двоє дівчат, які однаково вдягаються і в однаковий колір фарбують волосся);

– *колективно-територіальні*, коли одне село певним чином прозиває жителів іншого (напр., мешканців с. Липно Квр В жителі сусідніх населених пунктів прозивають **Кита́йцями** через велику кількість населення, жителів с. Жорнище Квр В – **Цибу́л'никами**, мотивовано це тим, що колись у колгоспі садили багато цибулі).

Сільська громада є найпродуктивнішим мікроареалом творення прізвиськ, адже тільки в селі всі добре знають один одного, тому й наділяють односельців такими колоритними, оригінальними, часто дошкульними іменами. На думку Н. Хрустик, неофіційні антропоніми (прізвиська) слід розглядати як різновид фольклору, бо «вони ввібрали і відобразили смак, спостереження та оцінювання народу» [3].

Прізвиськами місцеві мешканці послуговуються в розмовах, під час праці, у сварках і суперечках. А оскільки наведені вище ситуації є домінуючими при появі вуличної назви, тому, мабуть, не випадково побутові, сільськогосподарські, ментальні реалії покладено в основу багатьох прізвиськ. Серед усього зібраного фактажу прізвиськ було акцентовано саме на таких народно-побутових антропонімах.

Мета дослідження – аналіз прізвиськ, основу яких становлять реалії матеріальної культури поліщуків. Матеріал зібрано експедиційним методом із 53 населених пунктів на пограниччі між Східним і Західним Поліссям (Волинська і частково Рівненська області). Від загального зібраного фактажу (3 500 прізвиськ) вуличні назви з окресленими реаліями становлять 4 % (138 одиниць).

Вибраний для аналізу матеріал було поділено на тематичні групи (далі – ТГ), в основі яких – назви реалій матеріальної культури поліщуків. Майже всі прізвиська цих груп утворено лексико-семантичним способом (перехід загальних назв у власні, тобто апелювання – в оніми).

1. ТГ «Знаряддя праці»: **Виріте́но** – «худа дівчина» (с. Берестяни Квр В), **В'і́р'овка** – «високого росту жінка» (с. Миків Квр В), **В'і́хот'** – «швидка непосидюча мешканка села» (пор. діал. *в'і́хот'* – «ганчірка для миття посуду» [1, с. 65]) (с. Лудин В-В В), **Гачо́к** – «у чоло-

віка ніс, ніби гачок» (с. Холоневичі Квр В), **Маст'і́рок** – «швидкий чоловік» (с. Холоневичі Квр В), **Млин** – «дуже балакучий чоловік» (жителі говорять про цього чоловіка: *сті́ко гово́рит йак млин муку́ ме́ле*) (с. Клубочин Квр В), **Моту́з** – «високий худорлявий житель» (с. Рудники Мн В), **Мунт'і́р'овка** – «непосидюча жінка» (с. Четвертня Мн В).

2. ТГ «Одяг та його деталі». Зафіксовано прізвиська: **Балабо́н** – «чоловік багато говорить» (с. Четвертня Мн В), **Капел'у́шник** – «житель, який навіть улітку носить капелюха» (с. Суськ Квр В), **Калі́тка** – «чоловік постійно ходить з торбою» (с. Рудники Мн В), **Кашк'е́т** – «мешканець села, який постійно носить кашкет» (с. Липно Квр В), **Коло́шва** – «чоловік, який ходив з порваною холошею» (пор. діал. *коло́шва* – «холоша штанів» [1, с. 238]), **Кухва́йка** – «жінка постійно ходила у фуфайці» (пор. діал. *куфа́йка* – «фуфайка») (с. Миків Квр В), **Ла́нтухи** – «родина, у якій усі – ліниві» (пор. діал. *ла́нтух* – «великий мішок») (с. Чорниж Мн В), **Полоте́нка** – «бліда жінка» (с. Берестяни Квр В).

3. ТГ «Назви страв». У цій групі переважають прізвиська, протиставлені за ознакою «повний – худий». Характеристика повних: **Варе́ник** (с. Берестяни, Журавичі, Миків Квр В), **Гарбу́зник** (с. Липно Квр В), **Коржик** (с. Дерно Квр В), **Мазу́рка** (пор. діал. *мазу́рка* – «спечена на Великдень закрученої форми булочка» [1, с. 301]) (с. Миків Квр В), **Пасо́л'чик'і** – «два брати» (пор. діал. *пасо́ла* – «квасоля» [2, с. 30]) (с. Городище Квр В), **По́нчик** (с. Миків, Домашів Квр В), **Са́ловец** (с. Колпитів Лц В), **Сі́рник** (с. Дерно, Цумань Квр В).

Худі високі жителі: **Кача́н** (с. Перемиль Гр, с. Четвертня Мн В, с. Хочин Дбр Р), **Пал'андрі́ца** (пор. діал. *пал'андрі́ца* – «м'ясо з обох боків свинячого хребта» [2, с. 68]) (с. Берестяни Квр В), **Шкварка** (пор. діал. *шкварка* – «шматок печеного сала» [2, с. 267]) (с. Берестяни Квр В).

Порівнюємо ще й такі: **Хул'одни́ца** – «жінка все говорила, що вона варить кожного дня хул'одни́цу» (пор. діал. *хул'одни́ца* – «холодець» [2, с. 231]) (с. Скреготівка Квр В), **Цига́нс'к'і Деру́ні** – «двоє хлопців з темним волоссям, які дружать між собою» (с. Озеро Квр В).

4. ТГ «Посуд»: **Бан'а́к** – «у чоловіка специфічна форма голови» (пор. діал. *бан'а́к* – «чавунний горщик для будь-якої місткості» [1, с. 10]) (с. Журавичі Квр В), **Бан'ачо́к** (с. Перемиль Гр В), родина **Бан'акі́** (с. Клубочин Квр В), **Б'іто́н** – «повний низький чоловік»

(с. Миків Квр В), **Бѳдин'ка** – «повної статури невисока жителька села» (пор. діал. *бѳден'ка* – зменш. до *бѳдн'а* – «бочка, у якій засолювали й зберігали сало» [1, с. 25]) (с. Липно Квр В), **Бѳтлик** – «повний чоловік» (пор. діал. *бѳтел'* – «скляна посудина з високою шийкою, місткістю 2–5 л» [1, с. 40]) (с. Четвертня Мн В), **Глек** – «у чоловіка довга шия» (с. Берестяни Квр В), **Каструл'а** – «у хлопця лиса голова» (м. Рожище В), **Патѳлн'а** – «балакуча жінка» (діал. *патѳлн'а* – «сковорода» [1, с. 32]) (с. Миків Квр В), **Слѳйик** – «чоловік п'є багато горілки» (пор. діал. *слѳйик* – «скляна банка» [2, с. 156]) (м. Рожище В), **Чикѳшка** – «житель низького росту» (діал. *чикѳшка* – «пляшка місткістю 0,25 л» [2, с. 252]) (с. Рудники Мн В, с. Хочин Дбр Р).

5. ТГ «Побутові реалії»: **Драбѳнка** – «худорлява жінка» (с. Звірив Квр В), **Кѳзуб** – «кремезний чоловік» (пор. діал. *кѳзуб* – «посудина з березової або вільхової кори для ягід» [2, с. 234]) (с. Липно Квр В), **Копѳца** – «повновида жінка» (с. Домашів Квр В), **Котѳл** – «кремезний сільський мешканець» (с. Четвертня Мн В), **Кѳшик** – «низький повний чоловік» (сс. Миків, Цумань Квр В), **Крѳква** – «висока худорлява жінка» (с. Четвертня Мн В), **Лом** – «високий, міцної статури чоловік» (сс. Берестяни, Дерно Квр В), **Помазѳк** – «чоловік до всіх підлабузнюється» (с. Перемиль Гр В), **Помал'ник** – «у чоловіка смугляве обличчя» (пор. діал. *помал'на* – «крем для взуття» [2, с. 69]), **Поперѳчка** – «худа жінка» (с. Цумань Квр В), **Рубѳл'** – «високий худий житель села» (пор. діал. *рубѳл'* – «жердина, за допомогою якої прив'язують сіно на возі» [2, с. 130]) (с. Берестяни Квр В), **Цидѳлок** – «чоловік говорить, ніби цідить крізь зуби» (пор. діал. *цидѳлок* – «тканина для проціджування молока» [2, с. 240]) (с. Лудин В-В В), **Шѳло** – «чоловік шиє чоботи» (с. Четвертня Мн В), **Шнурѳк** – «низького росту хлопець» (с. Скредотівка Квр В), **Шпѳл'ка** – «худорлява жінка» (с. Холоневичі Квр В), **Шурѳп** – «непосидючий житель» (с. Цумань Квр В). Окремо фіксуємо прізвиська, які вказують на заняття їхніх носіїв: **Комирнѳк** – «чоловік працює у колгоспній коморі» (с. Берестяни Квр В), **Ликодраѳй** – «місцевий житель умів дерти лико, з якого він плів постолі» (пор. діал. *постѳл* – «взуття з лик» [2, с. 77]), **Стѳлар** – «займається стляркою» (с. Берестяни Квр В).

Реалії матеріальної культури поліщуків знайшли вияв і в сімейно-родинних та колективно-територіальних іменуваннях. Наприклад, одну сім'ю в населеному пункті

прозивають **Бѳлтниками**, а їхніх дітей асоціативно – **Гайѳчкѳми** (с. Омельно Квр В). Жителі сусідніх сіл мешканців с. Берестяни Квр В дошкульно звать **Диркачѳми** (пор. *диркач* – «старий стертий віник» [1, с. 126]).

Отже, проаналізувавши прізвиська, в основи яких покладено назви предметів матеріальної культури поліщуків, ми переконалися, наскільки цікавим є народно-побутовий антропонімікон, що не тільки відтворює особливості оцінних стосунків у сільському колективі, але й указує на специфічність побуту, праці, ментальності жителів Полісся.

Умовні скорочення назв районів:

В-В – Володимир-Волинський
Гр – Горохівський
Дбр – Дубровицький
Квр – Ківерцівський
Лц – Луцький
Мн – Маневицький
Рв – Рівненський

Умовні скорочення назв областей:

В – Волинська
Р – Рівненська

Література

1. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000. – Т. 1 : А–Н. – 354 с.

2. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Аркушин. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000. – Т. 2 : О–Я. – С. 3–458.

3. Хрустик Н. Прізвиська як вид усної народної творчості / Н. Хрустик // Мова та стиль українського фольклору : зб. наук. праць. – К., 1996. – С. 80–84.